

Nurullah Ataç ve Türk Diline Etkisi

Yeter TORUN

Cumhuriyet Dönemi deneme ve eleştiri yazarı Nurullah Ataç, deneme ve eleştiri yazılarıyla olduğu kadar, yazılarında Türk dilini kullanım biçimi ve bu konudaki görüş ve uygulamalarıyla da Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Nurullah Ataç'ı *edebiyat tutsağı, düşünce adamı* olarak niteleyen Asım Bezirci, onun bir edebiyat ve düşünce adamı olarak edebiyatımıza ve düşünce dünyamıza birçok yararı olduğunu dile getirmiştir. Bezirci'nin Ataç'la ilgili ifade ettiği yararlardan birisi "*Türkçenin özleşmesi, gelişmesi, benliğine kavuşması, yazarlarda bir dil beğeni ve bilincinin uyanması, devrik tümcenin kullanılması, konuşma dilindeki bazı özelliklerin (canlılık, doğallık, sıcaklık, kıvraklık, değişkenlik vb.) yazı diline aşılması*" şeklindedir (Bezirci, 1998: 14).

Nurullah Ataç, Bezirci'nin ifade ettiği doğrultuda dili özleştirme amacına yönelik olarak, özellikle 1940'tan sonraki deneme ve eleştiri yazılarında kendine özgü bir anlatım tarzı geliştirmiştir. Bu anlatım tarzında en önemli unsuru, kuşkusuz, devrik cümle oluşturmaktadır. Ataç, sadece devrik cümleyle değil, aynı zamanda özleşme akımı içinde Doğu ve Batı dillerinden alıntı kelimelere karşılık bulma ve bulunan öz Türkçe kelimeleri denemelerinde kullanmasıyla da bilinen bir yazardır. Buna göre Nurullah Ataç'ın Türk diline etkisini söz varlığı ve söz dizimi olmak üzere iki düzeyde değerlendirmek gerekir.

Ataç'ın Türk diline etkisine söz varlığı düzeyinde baktığımızda denemelerinde öz Türkçe kelimeleri kullanmasına sıkça rastlamaktayız. Talat Tekin, Ataç'ın denemelerinde kullandığı öz Türkçe kelimeleri; kaynağını ağızlardan alanlar, Eski Türkçeden alanlar ve kendisinin türettiği kelimeler şeklinde üç başlıkta değerlendirmiştir (Tekin, 1958). Ataç, denemelerinde kullandığı öz Türkçe kelimelerin karşılığını çoğunlukla ayraç "()" içinde göstermiştir. Bazen de kullandığı öz Türkçe kelimelerin kabul görmemesi / tutunamamasından dolayı hayıflanmış ve herkesin kullandığı kelimeleri istemeyerek de olsa kullanmıştır:

"*Ne yaparsınız! Ben de uydum herkese, sanat diyorum. Dörüt dedim mi, ne demek olduğunu, hangi kökten kurduğumu hemen söylesem de anlamıyorlarmış, anlamayınca da okumuyorlarmış yazımı*" (Ataç, 1998: 54).

*Ahlâk yerine aktöre, sağtöre desek bence daha iyi ederiz ya, ne yapalım? istemiyorlar. Bir kavrama Türkçe bir ad bulmağa özendiniz mi, kızıyorlar. Anlamıyorlarmış, kimse anlayamazmış, Arapçadan, Firenkçeden almak dururken Türkçe tilcikler, **kelimeler** kurmanın ne yeri varmış? Öyle doğrusu, Türkçe de dil mi sanki? Büsbütün atıp da bir kurtulsak işlerimiz düzelecek, başımız göğe erecek... Neyse, gene açmıyalım bu konuyu, içime dokunuyor benim. Peki, uyayım ben de onlara, uyayım da **ahlâk** diyeyim (Ataç, 2000a: 260).*

Ataç'ın denemelerinde kullandığı öz Türkçe kelimelerin bir kısmı günümüz söz varlığı içinde de kullanılmaktadır: Yanıt (cevap), uygarlık (medeniyet), sorun (mesele), kuram (nazariye), sav (iddia), düşün (fikir), olumsuz (menfi), birey (fert), olumlu (müspet), bağınazlık (müteassıplık), uyum (ahenk), ıvecenlik (acelecilik), öykü (hikâye), yapıt (eser), ürün (mahsul), öge (unsur), doğa (tabiat), yöresellik (mahallilik), toplum bilimi (sosyoloji), gerçeküstücü (surrealist), kip (kalıp), izlenim (intiba), yetkinlik (mükemmellik), giz (sır), olanak (imkân), araç (vasıta), beğeni (zevk), değinme (temas), nesnel (objektif), görece (nispi), özgürlük (hürriyet), gereksinme (ihtiyaç), ılımlı (mutedil), aşırı (müfrit), bileşim (terkip) gibi.

Denemelerdeki kimi öz Türkçe kelimeler ise Ataç'ın denemelerinin söz varlığı içinde kalmıştır. Ataç'ın denemelerinin söz varlığı içinde kalan, ancak günümüze gelemeyen öz Türkçe kelimelerden bazıları şunlardır: Betken (makale), öğrenek (dershane), öz yoru (mana), nen (şey), durul (devlet), ep (sebeup), uğum (karar), durulman (devlet adamı), dokunca (zarar), kurağ (müessese), kısıklık (zaruret), öğrence (ders), tükeli (tamamıyla), öğseyin (elbette), önüt (üstad), budun-buyrumcu (demokrat), yin (vücut), tasımla- (tasavvur et-), gündemeçli (tarihli), döl (mart), gökçe-yazın (edebiyat), betik (kitap), boyak (renk), komuğ (musiki), yır (şiir), tanıt (delil), tutkuca (trajedi), tanmalı (acayip), yımızık (çirkin), çıkla (tıpkı), gözgü (ayna), köğ (vezin), tansıklık (hayranlık), tüp (asıl), köğük (mısra), kopuzsulluk (lirizm), şüyüncü (müjdecı), -a tapa (-a rağmen), söydeşi (yani), duyganlık (hassasiyet), görmüksü (theatral), yürek karası (vicdan azabı), öden (mükafat), öz dileyi (irade-i cüz'ıye), kavsamak (fark etmek), tellim (daima), batur (cesur), tükelmane (tamamlanma), tilcik (kelime), tirge (masa), düzeyit (nesir), yazak (kalem), sin (mezar), boşuk (izin), tanıtla- (ispatla-), buğulu (vapur), küşüm (şüphes), eremle- (razı ol-), bağlanç (din), enez (zayıf), anıklanma (hazırlanma), görüt (idee).

Nurullah Ataç ismi, özleşme akımı içinde yazılarında kullandığı öz Türkçe kelimelerden ziyade, Türkçenin söz diziminde yeri olup olmadığı 1940-1950 yılları arasında tartışılan devrik cümle konusuyla özdeş hâle gelmiştir. 1940-

1950 yılları arasında Türkçede devrik cümlelerin varlığına ilişkin tartışmalar yoğun olarak yaşanmıştır. Bu tartışmalarda devrik cümleye karşı çıkan ve devrik cümleyi savunan isimler olmuştur. Devrik cümle tartışmalarının odağındaki isim ise Nurullah Ataç'tır (Torun, 2009: 55). Ataç, devrik cümle konusunda eleştirilmesine rağmen, devrik cümle kullanmaktan vazgeçmemiştir.

Ataç'ın dil ve devrik cümle konusundaki aşağıdaki ifadeleri, onun dile ve devrik cümleye yaklaşımını ortaya koyan ifadelerdir:

Bir yazı dili uydurmuşsunuz, kimse ayrılmasın ondan diyorsunuz. Tatsız, ölü bir dil. Ne yüreğin çarpmalarına uyuyor, ne de düşüncenin yürüyüşüne. Kokusu yok, rengi yok, sesi yok... Dili daracak sınırlar içine kapatmışsınız, züğürtleştirmiş, yoksullaştırmışsınız; sonra da istediğinizi söylemeğe yetmiyor diye hadi bakalım her dilden kelime almağa kalkıyorsunuz. Zengin dil, sözü bol olan dil değil, asıl nahvı kullanışlı olan dildir (Ataç, 2000c: 56).

Diyorum ki: Türk ulusunun konuşma dilinde devrik tümceler vardır, demek ki bizde devrik tümce kullanmak dilimizin özüne aykırı bir özeni değildir, Türkçede devrik tümce olduğu dilbilgisinde de gösterilmelidir. Bu bir. İkinci-si: Türkçenin devrik tümceler kullanabileceğini şüirimiz de çok iyi gösteriyor. Türkçe devrik tümceyi kaldırmıyorsa divan şairlerimizin yazdıkları da, saz şairlerimizin yazdıkları da bize aykırı gelir, güç anlaşılırdı. Oysaki değildir öyle. Türkçede ismin yedi hali olması devrik tümceyi kolaylaştırıyor, yazarlarımız bu kolaylıktan niçin asılanmasınlar? (Ataç, 2000b: 204).

Bana sorarsanız, ben devrik tümceye "kaymadım", düşünerek, isteyerek, ne yaptığımı bilerek "ükseldim" devrik tümceye. Ben de yanılabilirim, ama şimdilik bu konuda yanılmadığımı sanıyorum, onun için de bırakmayacağım şimdiki deyişimi (Ataç, 2000b: 199).

Ataç'ın dil ve devrik cümleye ilişkin bu düşünceleri aslında, yazı dilinin durağan yapısını kırmak, daha doğal ve akıcı bir dil oluşturma amacına yönelik olarak konuşma dilinin olanaklarından yararlanma düşüncesini gerçekleştirme isteğini yansıtmaktadır. Bu bakımdan temelde konuşma dilinin bir ürünü olarak görülen devrik cümle de yazı dilinin durağanlığını kırmak için kullanılabilir olacak olanaklardan biridir.

*Gençler yaşlılara saygısızlık etsin mi diyorum? Bilmem nerede birtakım yabancılar varmış, yaşlıları Hindistan cevizi ağacına çıkarırlar da silkeleyiverirlermiş, gençler öyle mi yapsın diyorum? **Diyebilir miyim onu?** Hiç işime gelmez, ben de yaşlıyım, **çtkmak ister miyim Hindistan cevizi ağacına?** Yok, **gençler saygı göstermelidir yaşlılara, tramvayda, otobüste yer vermelidir on-***

lara. Yıllar güçlerini kesmiştir zavallıların, ayakta duramazlar ki! Sokakta, tanıdığınız bir yaşlı ile karşılaştınız mı, saygı ile selamlayın onu, geleneğe uyararak önünüzü kavuştursanız da olur, ama işte o kadar, geçip gidin. Yaşlıları bindirmeyin Hindistan cevizi ağacına, bırakın, yaşasınlar, kendilerini bindirmeyin ya, düşüncelerini, kanılarını, görgülerini bindiriverin ağaca, iyice bir silkeleyin, sapır sapır dökülsünler (Ataç, 1998: 131).

Ataç'ın bir denemesinden alınan yukarıdaki metinde, cümlelerin konuşma dili özelliklerine uygun olarak kısa cümlelerden oluştuğu, anlatıma canlılık katmak için soru cümlelerinden yararlanıldığı ve düz cümleler arasında düşüncenin akışına uygun olarak devrik cümlelerin de kullanıldığı görülmektedir.

Nurullah Ataç, deneme ve eleştiri yazılarında Türk dilinin özleşmesi amacıyla yönelik olarak, Doğu ve Batı dillerinden giren kelimelerin yerine öz Türkçelerini kullanarak, Türk dilini söz varlığı düzeyinde etkilemiştir. Ataç'ın yazılarında kullandığı öz Türkçe kelimelerin bir kısmı günümüze kadar gelirken, bir kısmı ise tutunamamıştır. Ataç'ın Türk dilindeki asıl etkisi ise söz dizimi düzeyinde olmuştur. Devrik cümlelerin en önemli savunucusu ve kullanıcısı olarak Ataç ismi, hafızalarda yer etmiştir. Bugün artık devrik cümleyle ilgili tartışmalar geride kalmıştır. Günümüz dil incelemelerinde yeni bakış açılarıyla birlikte, dilde var olan yapıları kurallı ya da kural dışı sayma eğilimi yerine, var olan yapıları betimlemek ve bu yapıların kullanıldığı bağlam içinde işlevini belirlemek amaçlanmaktadır. Bu çerçevede Türk söz diziminde devrik cümlede de bakış açısı değişmiş ve devrik cümle, Türkçenin söz dizimsel yapılarından biri olarak değerlendirilir olmuştur. Sonuç olarak Ataç, Türk dilinin dış ve iç yapısına dönük arayış ve uygulamalarıyla söz varlığı ve söz dizimi düzeyinde Türk diline etkisi yadsınamayacak yazarlarımızdan biridir.

Kaynakça

- Ataç, Nurullah (1998), *Diyeğim / Söz Arasında*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
 _____ (2000a), *Günlerin Getirdiği / Sözdən Söze*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
 _____ (2000b), *Dergilerde*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
 _____ (2000c), *Karalama Defteri / Ararken*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
 Bezirci, Asım (1998), *Nurullah Ataç*, İstanbul, Evrensel Basım Yayın.
 Tekin, Talat (1958), "Ataç'ın Dilciliği ve Tilcikleri", *Türk Dili* VII, 80 (Mayıs-1958), 408-413. s.
 Torun, Yeter (2009), *Nurullah Ataç'ın Denemelerinde Devrik Yapılar*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.